

УДК 631.115/(477.73)

Д. Д. Сухаревська,

магістр, Миколаївський національний аграрний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена розвитку та функціонуванню фермерських господарств у Миколаївській області. Виявлені основні заходи по підвищенню їх функціонування в регіоні.

Article is devoted to the development and operation of farms in the Mykolaiv region. The basic steps to improve their functioning in the region.

Ключові слова: фермерські господарства, розвиток і функціонування, аграрна реформа, технічне забезпечення, чистий дохід, витрати на виробництво.

ВСТУП

Фермерські господарства отримали значний імпульс розвитку в Україні завдяки проведенню радикальних аграрних реформ у 90-х роках. Перехід аграрного сектору України до ринкових відносин потребував створення принципово нової економічної системи господарювання. На сьогодні фермерські господарства відносяться до прибуткових та ефективних форм господарювання в Україні. Із розвитком фермерських господарств населення забезпечене робочими місцями, що саме сприяє вирішенню продовольчої проблеми країни.

Відзначимо, що вивченню проблем організації та ефективності функціонування фермерських господарств присвячені праці багатьох вчених. Серед яких наукові праці В.Г. Андрійчука, Ю.О. Богуцького, П.І. Гайдуцького, О.Д. Гудзинського, П.М. Макаренка, А.О. Мармуть, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, С.В. Скрипник, В.І. Топіхи, М.Й. Хорунжого, І.І. Червена, О.В. Шебаніної та інших. Але питання розвитку фермерських господарств потребує досконалішого дослідження на регіональному рівні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проаналізувати розвиток фермерських господарств у регіоні, оцінити стан виробничого потенціалу, результативність та ефективність його використання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Важливою формою та соціально-економічною основою розвитку малого підприємництва на селі є фермерські господарства.

Фермерські господарства, засновані на приватній власності на землю, являють собою форму вільного малого підприємництва, які діють на принципах юридичної й економічної самостійності. Основною метою створення фермерського господарства є збільшення прибутку

за рахунок раціонального ведення сільськогосподарського виробництва, одержання максимально можливого обсягу необхідної суспільству продукції високої якості при мінімальних витратах. У нашій країні фермерські господарства не мають можливості скласти сильну конкуренцію великим реформованим господарствам за кількістю виробленої продукції, але за її якістю вони успішно змагаються з ними [3].

Фермерські господарства почали масштабно розвиватися після прийняття Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискореного реформування аграрного сектору економіки" № 1529 від 3 грудня 1999 року. До 2000 року переважну більшість виробничих структур становили колективні сільськогосподарські підприємства (реформовані колгоспи) [1]. Після 2000 року співвідношення різко змінилося. Нині 86% — це фермерські господарства. У системі багатокладного господарювання вони зайняли провідне місце, принаймні за кількістю, та відіграють велику роль як основа формування середнього класу на селі.

Фермерське господарство являє собою форму вільного підприємництва, що здійснюється на принципах економічної вигоди. Фермерське господарство вигідне, поки воно дає продукцію і дозволяє відновлювати виробництво, забезпечуючи потреби сім'ї. Звідси здатність до виживання фермерських господарств. Господарська рівновага буде тоді, коли дохід, який одержує сім'я фермера забезпечує її потреби, тобто особистий бюджет сім'ї, в тому числі за рахунок діяльності за межами селянського господарства. Таким чином, розмір господарської діяльності визначають: склад сім'ї, особисте споживання, дохід від сільського господарства, сукупний дохід, площа землі та інші технічні елементи господарства. Така основна механіка, за допомогою якої наявна робоча сила сім'ї за даної рин-

кової кон'юнктури, за наявної кількості членів у сім'ї, землі і капіталу, пристосовуючись до цих останніх, встановлює обсяг свого сільськогосподарського підприємства.

В останнє десятиріччя кількість фермерських господарств є досить стабільною, а їх питома вага у площі

сільськогосподарських угідь і обсязі валової продукції — значною. Фермерські господарства мають велике значення у забезпеченні зайнятості сільського населення, поповненні місцевого та державного бюджетів.

У Миколаївській області на початок 2012 року нараховується близько 4520 фермерських господарств, які входять в Асоціацію фермерів і землевласників країни. За кількістю зареєстрованих фермерів, область знаходиться на другому місці в Україні, після Одещини (рис. 1).

У власності фермерських господарств знаходилося понад 362,5 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі близько 357,4 тис. га ріллі. Найбільша кількість фермерських господарств знаходиться в Баштанському, Жовтневому, Березнегуватському районах. Найменша кількість господарств зосереджена у Врадіївському районі та місті Миколаїв. Середній розмір фермерських наділів у 2011 році проти попереднього року збільшився на 0,9 га і становив 80,2 га (у 2000 році — 31,6 га) [2].

Спостерігається деяке покращення рівня технічного забезпечення фермерських господарств. Станом на 1 січня 2012 року ці господарства мали 2028 одиниць тракторів (на 7% більше, ніж на початок 2011 року), 458 зернозбиральних комбайна (на 4,8% більше), 1250 сівалок (на 10,5% більше), 162 валкових жаток (на 8,0% більше) та іншу техніку. У середньому навантаження на 1 трактор становило 176,3 га ріллі, а на 1 зернозбиральний комбайн — 326,7 га зібраної площі зернових і зернобобових культур (без кукурудзи).

За підсумками 2011 року у фермерських господарствах чистий дохід (виручка) від реалізації аграрної продукції становив 927,7 млн грн., причому вартість продукції рослинництва становила 918,7 млн грн. (99% загальної виручки). У порівнянні з 2010 роком виручка від реалізації зросла на 23,1%, цього досягнуто

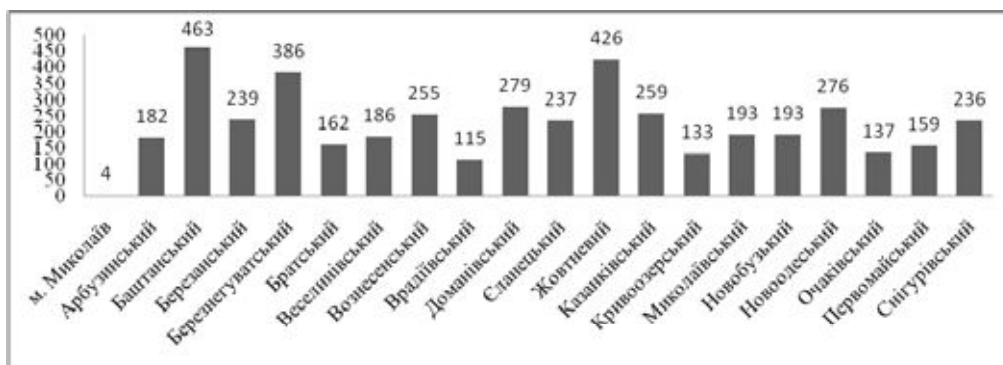

Рис. 1. Кількість фермерських господарств у Миколаївській області*

* Складено та розроблено за даними статистичного збірника України "Сільське господарство Миколаївщини" за 2011 рік [2].

лише за рахунок збільшення вартості продукції рослинництва. У 2011 році фермерські господарства отримали прибуток у розмірі 285,7 млн грн. Рівень рентабельності склав 44,5%, що на 14,6 в.п. вище, ніж у 2010 році [2].

Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції у 2011 році склали 899,6 млн грн. У структурі витрат протягом останніх років суттєвих змін не відбулося. Матеріальні витрати склали 70,1%, інші витрати — 14,0%, витрати на оплату праці та соціальні заходи — 7,9%, амортизацію — 8,0%.

Важливим показником, що характеризує ефективність фермерських господарств, є питома вага цього сектору у сільськогосподарському виробництві. Останні роки спостерігається тенденція зростання виробництва валової продукції фермерських господарств, хоча їх не можна віднести до крупнотоварних. Це пояснюється низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення, невирішеністю фінансових проблем, недостатньою обізнаністю з питань бізнес-планування та ін.

Миколаївщина характеризується високою землезабезпеченістю, що дає широкі можливості для розвитку фермерства (табл. 1) [2].

Питома вага фермерських господарств Миколаївщини зросла на 0,7% у 2011 році у порівнянні з 2010 роком. Основним напрямком діяльності фермерів Миколаївщини є розвиток рослинництва. Для 80% фермерських господарств регіону сільськогосподарське виробництво є єдиним видом діяльності. І лише невелика їх частка займається додатковими видами діяльності, а саме: наданням сільськогосподарських послуг — 138 господарств регіону, торгівлею — 37, ремонтом сільськогосподарської техніки — 13, перевезенням вантажів — 8, рибним господарством — 1, переробкою сільськогосподарської продукції — 1 фермерське господарство. Основною тенденцією

Таблиця 1. Основні показники розвитку фермерських господарств *

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у %	
				2009 р.	2010 р.
Кількість господарств, одиниць	4574	4555	4520	98,8	99,2
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні - всього, тис. га	342,2	347,6	362,5	105,9	104,3
у т.ч. ріллі	337,7	343,4	357,4	105,8	104,1
У розрахунку на одне господарство сільгоспугідь, га	76,0	79,3	80,2	107,0	105,3
у т.ч. ріллі	73,4	78,1	79,1	108,8	105,5
Питома вага сільгоспугідь у загальній площі сільгоспугідь регіону, %	17,0	17,3	18,0	105,9	104,1
Продукція сільського господарства - всього (у порівнянних цінах 2005 р.) млн грн.	852,6	789,5	997,4	117,0	126,3
Продукція рослинництва	844,9	780,1	987,4	116,9	126,6
у відсотках до підсумку	99,1	98,7	99,0	99,9	100,3
Продукція тваринництва	7,7	9,4	10,0	129,9	106,4
у відсотках до підсумку	0,9	1,2	1,0	111,1	83,3
Питома вага фермерських господарств у загальному виробництві продукції сільського господарства - всього, %	11,6	10,6	11,9	102,6	112,3
Продукція рослинництва	15,2	14	15,3	100,7	109,3
Продукція тваринництва	0,4	0,5	0,5	125	100

* За даними статистичного збірника України "Сільське господарство Миколаївщини" за 2011 рік [2].

розвитку фермерства в Миколаївській області є укрупнення фермерських господарств при одночасному скороченні їх кількості.

Зростання обсягів виробництва валової продукції та продуктивності фермерських господарств Миколаївщини має не досить сталі тенденції. Вартість валової продукції збільшилася в 2011 році порівняно з 2010 роком на 16,98%, а з 2009 роком — на 26,33%. У загальному обсязі валової продукції, виробленої фермерами у 2011 році, питома вага галузі рослинництва складає 99%. Фермери переважно вирощують найбільш доходні культури: більше половини посівних площ займають зернові культури, на соняшник, як технічну культуру, приходить третина посівних площ. Загальна посівна площа складає 4520 тис. га або 98% площі сільгоспугідь. Вирощування зернових і технічних культур має переважно дрібнотоварний характер порівняно із сільгоспідприємствами, але по овочах і баштанних культурах фермерські господарства є основними виробниками. Динаміка середньої урожайності основних видів сільськогосподарських культур у фермерських господарствах свідчить, що у 2010 році у порівнянні з 2009 роком урожайність зернових та зернобобових зменшилася на 5,3 ц/га. По інших культурах спостерігається тенденція до збільшення: цукрових буряків (фабричних) — на 364,2 ц/га, соняшнику — на 8,4 ц/га, овочів — на 208,3 ц/га, картоплі — на 153,8 ц/га за той самий період.

Механізм державного регулювання економічних відносин в аграрному секторі економіки, у т.ч. відносно фермерських господарств, передба-

чає системний підхід до реалізації наступних заходів: досягнення паритету цін на продукцію сільського господарства і промисловості, за умови еквівалентності обміну між цими галузями; запровадження механізму кредитування, при якому сільськогосподарський товаровиробник міг би залучати достатні кредитні ресурси для своєї господарської діяльності на пільгових умовах. Це вимагає упорядкування відсоткових ставок за кредити, що надаються фермерам на виробничі потреби. На покриття різниці між цими ставками доцільно щорічно передбачати в бюджеті

кошти цільовим спрямуванням, що є ефективнішим і простішим, ніж наступні дотації. Підхід до такої підтримки має бути диференційований через різні темпи розвитку регіонів і не однаково інтенсивність використання бюджетних коштів. Позитивним аспектом нової схеми кредитної підтримки, — компенсація на конкурсній основі для підприємств, що брали кредити з процентною ставкою не більше 25% і 29% річних (для короткострокових і довгострокових), — є те, що держава не приймає безпосередньої участі та не несе ризиків, а сприяє поліпшенню умов кредитного забезпечення через програму фінансової підтримки агропідприємств завдяки механізму здешевлення кредитів. З метою створення системи сезонного кредитування на основі застави сільськогосподарської продукції доцільно також формувати за участю комерційних банків агрофінансові групи, які повинні об'єднувати виробників сировини, переробників і реалізаторів продукції [5].

Для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств та вдосконалення їх роботи можуть бути рекомендовані наступні пропозиції:

— кооперування фермерських господарств у галузі фінансів;

— створення оптимального за розмірами масиву 1,6—2,5 тис. га, на якому можна ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку;

— створення власної інфраструктури (складів, гаражів, ремонтної майстерні й інших об'єктів, які можуть будуватися фермерами і орендуватися в інших підприємств і організаціях);

— в галузі постачальницької діяльності — спільне придбання садивного матеріалу, паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, кормів, тощо;

— об'єднання зусиль в реалізації продукції і маркетинговій політиці.

Із метою оптимізації розмірів фермерських господарств слід створити такі умови виробництва, за яких дані підприємства були б конкурентоздатними на світовому ринку. Досвід країн Західної Європи переконує, що ефективність виробництва значно вища там, де розміри землекористування перевищують 500 га. За цих умов досягається повна трудова активність фермера, а ефективність використання фондів є найвищою.

Фермерські господарства, як і інші сільськогосподарські виробники, не можуть успішно розвиватися без створення ефективної кредитної системи. Прийняття Земельного Кодексу в жовтні 2001 році потребує створення державно-комерційного Земельного банку, який буде надавати іпотечні кредити під заставу землі і майна. Необхідно ширше створювати селянські спілки для самокредитування. Держава через надання безпроцентних кредитів і прямих дотацій може стимулювати розвиток тваринництва фермерських господарств.

Доцільним є створення та розвиток невеликих кредитних спілок або кредитних кооперативів з метою підвищення ефективності механізму розподілу ресурсів (мікрокредитування сільськогосподарського виробництва), в подальшому — кооперативних банків. Кооперативні банки, як неприбуткові установи, діють з дотриманням таких принципів: управляються на кооперативних засадах і належать сільгоспвиробникам; метою діяльності є збільшення прибутку; надання сільгоспвиробникам більш дешевого і надійного доступу до кредитних ресурсів та інших банківських послуг; членство є відкритим та добровільним; надання послуг, в основному, його членам, максимальне сприяння самозахисту фермерів проти тиску ринку шляхом спільного здійснення їх фінансового забезпечення [3].

ВИСНОВКИ

Ефективність фермерських господарств зумовлена такими чинниками їх функціонування: поєднання стимулів власника і виробника до високопродуктивної праці; господарське ставлення до землі; застосування інноваційних технологій; поєднання функцій власності, праці та управління в одній особі; пристосованість до функціонування в ринкових умовах. Закономірностями сучасного етапу розвитку фермерських господарств є такі: тенденція до інте-

націоналізації господарювання, як їх частка в загальному обсягу виробництва продукції аграрного сектора, участь у господарських зв'язках з іншими інтеграційними структурами; нерівномірність розвитку та загострення конкуренції за ринки збуту продукції, сфери прикладання капіталу, джерела сировини і робочої сили. У загальному обсязі валової продукції фермерських господарств питома вага галузі рослинництва складає 99%. Фермери вирощують переважно найбільш доходні культури.

Тваринництво у фермерських господарствах розвинуто недостатньо. Виробництво продукції тваринництва залишається незначним — 0,2% загальнообласного обсягу.

На мікрорівні важливими напрямками ефективного розвитку фермерських господарств Миколаївської області є: поглиблення інтеграції та кооперації виробництва; підвищення рівня інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема через лізинг та специфічні форми кредитування (створення кредитних кооперативів); вирішення проблеми перекваліфікації та надання інформаційних послуг для фермерських господарств через організацію дорадництва.

На макрорівні для формування стійкого кредитно-фінансового обслуговування фермерських господарств слід забезпечувати фінансування створення кредитних кооперативів, механізм кредитування готової продукції за гарантованими цінами, створення фонду кредитної підтримки сільгоспвиробників; з метою забезпечення стабільного розвитку ринку сільгосппродукції та отримання фермерами гарантованих доходів необхідно створювати інтервенційні фонди по більшості видів продукції; розробляти і впроваджувати програми мінімальних цін на окремі види продукції.

Література:

1. Закон України "Про фермерське господарство" від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 973-IV.

2. Статистичний збірник "Сільське господарство Миколаївської області" за 2011 рік. — Миколаїв: 2012. — 317 с.

3. Прокопишак К.В. Розвиток фермерських господарств: навч. посібник / К.В. Прокопишак. — Львів, 2000. — 57 с.

4. Скрипник С.В. Економічна ефективність і перспективи розвитку фермерських господарств Херсонської області / С.В. Скрипник // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: Миколаїв. держ. аграр. ун-т. — 2006. — Вип. 1. — С. 68—76.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2012 р.